

УДК 373.3.015

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЛІЦЕЇСТА

В. М. Алфімов

ORCID 0000-0002-3817-452X

У статті розкрито досвід ліцею при Донецькому національному університеті щодо виховання культурної особистості ліцеїста. Підкреслено особливу увагу педагогічної науки до виховання культурної особистості через її вплив на соціальну структуру, динаміку і мотивацію соціальної поведінки людей.

Однією із умов ефективного виховання культурної особистості виступає організація культурних практик, які є інтегративними за змістом і спрямовані на цілісний розвиток особистості. Культурна практика змінює дійсність, в тому числі і саму людину, і саме суспільство. Культурна практика дозволяє людині соціалізуватися, тобто накопичити необхідний соціальний досвід. Проаналізовано використання культурних практик з метою виховання культурної особистості ліцеїста у ліцеї при Донецькому національному університеті, який випереджав масову практику навчання і виховання старшокласників у 90-х роках ХХ століття. Через культурні практики формувалася толерантна, самоактуалізуюча, самодостатня особистість із почуттям власної гідності, високим рівнем моральної стійкості.

Проаналізовано клубні форми виховання культурної особистості старшокласника: клуб «Інтелігент», міжнародний клуб «Синій птах», євроклуб «Поліглот».

Клуб «Інтелігент» був місцем зустрічі ліцеїстів з видатними людьми сучасності – героями України – відомими вченими, лікарями, представниками сфери бізнесу, мистецтва, спортсменами. Клуб «Синій птах» об'єднував творчу молодь ліцею, яка писала вірші, прозу, ставила спектаклі, проводила виставки власних малюнків. Євроклуб «Поліглот» надавав можливість ліцеїстам вивчати 20 мов, проводив обласний Турнір поліглотів, випускав інтернет-газету «Поліглот», організовував участь ліцеїстів у міжнародному проекті «Наука – Мистецтво – Освіта».

Ключові слова: культурні практики, культурна особистість, ліцеїст, виховання культурної особистості ліцеїста, клуби як форми культурної практики, ліцей при Донецькому національному університеті.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Завдання становлення української державності викликають потребу в інтелектуально і творчо обдарованих її громадянах. У Концепції «Нова українська школа» особливо наголошується на необхідності виховання юних громадян, здатних до генерування нових ідей, пошуку нових технологій і знань. Особливе місце при цьому відводиться таким навчальним закладам як ліцеї.

Десятиріччя існування ліцеїв довели, що саме в них активно відбувається переорієнтація освіти на особистість учня: гуманізація та гуманітаризація; єдність національного та загальнолюдського; розвиваючий характер навчання; співтворчість, співробітництво; індивідуалізація та диференціація, оптимізація, відкритість і динамічність системи навчання. Ліцеї намагаються підтвердити ці принципи змістом, методами й технологіями навчання. Досвід роботи сучасних українських ліцеїв свідчить, що саме в них відбуваються значні зрушення у змісті освіти. Модель освіти, яка існувала раніше, у них змінюється культурологічною моделлю, в центрі якої є особистість, її духовний розвиток та саморозвиток, здібності, інтереси, обдарування. Ліцеї активно здійснюють підготовку молоді до науково-практичної діяльності, що дозволяє їм зайняти чинне місце у системі освіти України. Саме виховання майбутніх науковців, інтелектуальної еліти держави обумовлює специфіку діяльності сучасного ліцею в Україні і відрізняє його від тих освітніх закладів, що колись існували та існують сьогодні.

Серед багатьох виховних завдань українського ліцею особливе місце займає виховання культурної особистості, де чинне місце займають так звані культурні практики, досвід впровадження яких у ліцеї при Донецькому національному університеті заслуговує на особливу увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Досвід становлення, розвитку і функціонування ліцею при Донецькому національному університеті давно став предметом аналізу вітчизняних науковців. У дисертаціях М. Артёмов, В. Кожевніков, К. Приходченко, Д. Чернишов та інші розглядають досвід роботи ліцею при ДонНУ в контексті наступності ліцею і вищого начального закладу, гуманітарної освіти старшокласників, регіоналізації виховання ліцеїстів, створення освітньо-творчого середовища. Ці та інші дослідники підкреслюють, що в ліцеї проводиться постійне вивчення особливостей розвитку обдарованих дітей, специфіки їх творчого уявлення, джерел творчого розуму. Також

відмічається, що тут розвиток обдарованої дитини розглядається як розвиток її внутрішнього діяльнісного потенціалу, здатності бути творцем свого життя, вільним у виборі, прагнучим до максимального використання своїх здібностей.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Не дивлячись на численні наукові публікації щодо навчання ліцеїстів, їх виховання, управління ліцеєм подальшого вивчення потребує практика виховної роботи ліцею при Донецькому національному університеті, і перш за все, в контексті виховання культурної особистості.

Мета статті – розкрити досвід виховання культурної особистості старшокласника ліцею при Донецькому національному університеті засобами культурних практик.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. В останні роки педагогічна наука стала приділяти особливу увагу вихованню культурної особистості, бо, як відомо, культурна особистість впливає на соціальну структуру, динаміку і мотивацію соціальної поведінки людей. Цінності, які притаманні культурній особистості, обумовлюють процеси розвитку культури суспільства. Іншими словами, культурна вихованість особистості є проявом певного рівня сформованості її ціннісної сфери. Культурна вихованість особистості також є результатом функціонування такого соціокультурного середовища, яке розкриває перед людиною різноманітність ціннісного простору, формує систему її ціннісних орієнтацій (І. Бех).

Однією із умов ефективного виховання культурної особистості виступає організація культурних практик, які є інтегративними за змістом і спрямовані на цілісний розвиток особистості. Практика – це діяльність, яка створює досвід у будь якій справі, як колективній, так і індивідуальній. Культурна практика змінює дійсність, в тому числі і саму людину, і саме суспільство. Культурна практика дозволяє людині соціалізуватися, тобто накопичити необхідний соціальний досвід. Культурна практика – це нові умови еволюції освіти, збереження численних культурних моделей освіти, їх примноження (Н. Б. Крилова). Що стосується культурних практик у вихованні школярів, їх використання робить життя учнів більш повноцінним, дозволяє зберегти унікальність і самоцінність кожного з них.

Що стосується використання культурних практик у досвіді ліцею при Донецькому національному університеті з метою виховання культурної особистості, тут слід відмітити, що проектування освітньої програми ліцею враховувало не тільки освітні потреби старшокласників, а також специфіку

Донецького регіону, тобто особливості національних, соціокультурних та інших умов. Ліцей створювався у російськомовному середовищі як заклад з українською мовою навчання, що спонукало Донецький державний університет ще у 1990 році відкрити на кожному факультеті студентські групи з українською мовою навчання. Оптимальний перехід на навчання українською мовою дозволив організувати наступні культурні практики: комунікативно-мовленнєві вправи, вивчення творів українських авторів, самостійне створення словників (фізика, хімія, біологія тощо), організація ансамблю «Сузір'я», який з часом одержав звання народного колективу, мандрівки по Україні, з метою знайомства із традиціями українського народу, участь у телемостах (популярна форма на початку 90-х років ХХ століття) із ровесниками Києва, Президентом України Л. М. Кравчуком. Всі ці культурні практики були орієнтовані на прояв ліцеїстами самостійності та творчості у різних видах діяльності, організації змістовного дозвілля, свободи вибору, співпраці педагогів і ліцеїстів.

Ліцей був свого роду соціальним експериментом, випередивши масову практику навчання і виховання старшокласників тих років. Його концепція передбачала долавання тотальної уніфікації і стандартизації навчально-виховного процесу, консерватизм і стереотипи педагогічного мислення, забезпечувала педагогам і учням необхідні умови для самореалізації у творчій діяльності, створюючи атмосферу інтелектуальної творчості, враховуючи національні та етнічні традиції, організовуючи взаємодію учнів і педагогів, перш за все з викладачами вищої школи, яка виступає замовником ліцею для підготовки майбутніх талановитих студентів.

Ліцей завжди був осередком опіки й духовності. У ньому формувалася толерантна, самоактуалізуюча, самодостатня особистість із почуттям власної гідності, високим рівнем моральної стійкості. У ліцеїстів була розвинута культура спілкування, вони вміли долати конфлікти, володіли основами психології самовдосконалення, формами саморегуляції та самоствердження особистості, моделювання відносин між студентами та стосунків із професорсько-викладацьким складом університету.

Досвід роботи ліцею свідчить, що у ньому інтенсивно відроджувались національно-культурні цінності, навчально-виховний процес будувався з урахуванням відмінностей в інтелектуальній та емоційно-вольовій сферах особистості, особливостей реального розвитку кожного учня, його потенційних можливостей. Фактично у ліцеї набувала чинності антропоцентристська стратегія виховання особистості, тобто навчання та виховання учнів у відповідності з їхніми нахилами, здібностями,

інтересами на ґрунті загальнолюдських цінностей. В ліцеї виходили з ідеї, що виховати особистість можна лише тоді, коли є умови для вияву її внутрішньої свободи, що вихованою та освіченою людиною роблять власні внутрішні роздуми, самостійні міркування, переживання, переоцінка моральних цінностей, усвідомлення себе часткою суспільства, Всесвіту.

У зв'язку з цим педагогічний процес будувався як процес взаємного духовного збагачення вчителів і ліцеїстів в умовах сприятливого психологічного клімату спілкування, бездоганної загальної та діалогової культури, інтелектуальної співтворчості, вимогливості. Виховна робота в ліцеї будувалася на концепції національного виховання, з дотриманням демократичних принципів, у ній закладених, що викликало появу низки культурних практик.

Серед культурних практик, що народилися у ліцеї були клуб «Інтелігент», міжнародний клуб «Синій птах», євроклуб «Поліглот», народний ансамбль «Сузір'я», туристичний клуб «Вертикаль», дискусійний клуб. Клубні форми роботи надавали кожному учню розвинути свої таланти, знайти нових друзів, реалізувати свої інтереси.

Клуб «Інтелігент» очолював народний артист України, художній керівник «Донбас-опери» В. Писарев. Клуб «Інтелігент», девіз якого «Інтелігентна людина – інтелігентне місто – інтелігентна держава», був місцем зустрічі ліцеїстів з видатними людьми сучасності – героями України – відомими вченими, лікарями, представниками сфери бізнесу, мистецтва, спортсменами тощо. Клуб «Інтелігент» традиційно проводив творчі зустрічі з представниками інтелігенції Донбасу, зірками світового балету, влаштовував благодійні концерти. Клубу було надано статус «Обласної майстерні з виховання школярів».

Клуб «Синій птах» об'єднував творчу молодь ліцею, яка писала вірші, прозу, ставила спектаклі, проводила виставки власних малюнків. Яскравим прикладом культурних практик, що виникли у цьому клубі, був фестиваль культури і творчості «Синій птах». Він був запроваджений методичним об'єднанням учителів іноземних мов ліцею при ДонНУ 28.08.2004 року і мав на меті залучення ліцеїстів до творчого процесу осягнення і розуміння моральних основ національної культури і духовного багатства народів, які живуть на Донбасі; виявлення юних авторів і створення умов для їхнього подальшого творчого зростання; заохочування особистісної індивідуальності дитини; розвиток художнього смаку, фантазії, ініціативи, прагнення до активної діяльності, працелюбності.

Керівництво підготовкою і проведенням фестивалю «Синій птах» здійснював постійно діючий організаційний комітет, до складу якого

входили ліцеїсти, вчителі, викладачі Донецького національного університету, представники ТРК «Україна», ТРК «ДОД», вірменської, російської, грецької, грузинської, китайської спільнот, батьківського колективу ліцею. При цьому ліцеїстам надавалась можливість брати участь у різних видах художньо-естетичної діяльності: написанні сценаріїв, постановці вистав, виконанні ролей, музичному оформленні, організації і проведенні фестивалів культури і творчості народів Донбасу.

Фестиваль проходив у ліцеї протягом чотирьох днів. У перший день проходили виставки експонатів національної культури країн, мови яких вивчають у ліцеї: Франції, Німеччини, Англії, Греції, США. До оформлення виставок залучалися національні спільноти м. Донецька. Другого дня Фестивалю учні і викладачі ліцею демонстрували свої творчі досягнення у мистецтві слова (виставки збірок поезії), у декоративно-прикладному та співочому мистецтві, малюнках, фотографіях, організували виставки малюнків і фотографій, що зробили ліцеїсти. Третій день – день театрального мистецтва. Театр літературного клубу «Синій птах» представляв вистави за особистими сценаріями ліцеїстів і за мотивами художніх творів письменників, яких вивчали на уроках світової літератури. Так, у виставі за мотивами казки-феєрії М. Метерлінка «Синій птах» і сценарієм Аліни Амплілогової взяли участь сорок три ліцеїсти (тобто кожний шостий, що навчався у ліцеї) як актори, танцюристи, виконавці пісенних композицій, помічники режисера. Четвертий день – підсумковий. Разом з євроклубом «Поліглот» літературний клуб проводив заключний етап пісенного конкурсу.

В цілому клуб «Синій птах» був явищем культурного життя не тільки ліцею. За ініціативою ліцеїстів-членів клубу у Донецькій області проводився фестиваль дружби народів «Зик сарматів», щорічний обласний бал ліцеїстів, випускалися журнал «Странник» та газета «Ліцейські відомості».

Цікавою культурною практикою, що народилася у ліцеї був Євроклуб «Поліглот», девіз якого проголошував: «Людина, яка володіє 10 мовами, володіє 10 світами». У Євроклубі «Поліглот» ліцеїсти могли вивчати 20 мов. Щорічно клуб проводив обласний Турнір поліглотів, випускав інтернет-газету «Поліглот», організував участь ліцеїстів у міжнародному проєкті «Наука – Мистецтво – Освіта» (Польща, Словенія, Словаччина, Україна).

Особливою популярністю у ліцеїстів і школярів Донеччини користувався щорічний обласний фестиваль, що організувався клубом «Поліглот» – Пісенний меридіан. За умовами конкурсу учасником

«Пісенного меридіану» міг стати кожен, хто вмів співати різними мовами. Символом конкурсу був різнокольоровий папуга-талісман, який співав українською, російською, англійською, французькою, італійською, німецькою, грецькою, грузинською, єврейською мовами. Своєрідний девіз конкурсу: «Чим більше мов пролунає, тим краще». Традиційно щорічно на цьому конкурсі дебютували різноманітні мови, наприклад, японська, голландська, шведська тощо.

В ліцеї була розроблена спеціальна програма щодо формування універсальних дій науково-практичної діяльності в процесі виконання разом із вченими Донецького національного університету соціально значимих наукових проблем. Ця культурна практика, як і інші, використовувала активні форми сумісної діяльності щодо не тільки ознайомлення із працею вченого, ресурсами його роботи, але й включала ліцеїстів у створення відповідного предметно-розвивального середовища.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, виховання культурної особистості ліцеїста – це процес, що пов'язаний із різноманітною діяльністю обдарованих старшокласників, який сприяє включенню їх у широке коло співпраці, взаємодії із представниками різноманітних культур, тим самим формуючи їх культурну вихованість, духовність. Вивчення досвіду роботи ліцею при Донецькому національному університеті щодо навчання і виховання юних талантів – важлива справа історії вітчизняної педагогіки. Ліцей був першим закладом у структурі вищого начального закладу, у ньому народилося чимало педагогічних і управлінських інновацій, які впроваджувалися у численних ліцеях і гімназіях України, закладах вищої освіти.

Втім, подальшого дослідження потребує діяльність ліцею при Донецькому національному університеті щодо розробки і впровадження програм індивідуального розвитку і саморозвитку творчої особистості старшокласника, організація науково-дослідної роботи педагогів і учнів, організація навчання у власному темпі, робота психологічної служби щодо підтримки юних талантів тощо.

Література

1. Алфімов В., Вітко, Т. Діяльність клубу "Інтелігент" у виховній системі ліцею. *Рідна школа*. 2010. №4–5 (квітень–травень). С. 69–71.
2. Крылова Н. Б. Свободное воспитание в семье и школе: культурные практики детей. Москва : Сентябрь, 2007.
3. Нафанець О. О. Полікультурне виховання ліцеїстів. *Рідна школа*. 2010. №4–5 (квітень–травень). С. 50–52.

References

1. Alfimov, V., & Vitko, T. (2010). Diialnist klubu "Intelihent" u vykhovnii systemi litseiu [Activities of the "Intellectual" club in the lyceum's educational system]. *Ridna shkola*, #4-5 (April-May), 69-71 (ukr).
2. Krylova, N. B. (2007). *Svobodnoe vospitanie v sem'e i shkole: kul'turnye praktiki detej* [Free education in the family and school: the cultural practices of children]. Moscow: Sentjabr', 2007 (rus).
3. Nafanets, O. O. (2010). Polikulturene vykhovannia litseistiv [Polycultural education of lyceum students]. *Ridna shkola*, #4-5 (April-May), 50-52 (ukr).

ВОСПИТАНИЕ КУЛЬТУРНОЙ ЛИЧНОСТИ ЛИЦЕИСТА

В. Н. Алфимов

В статье раскрыт опыт лицея при Донецком национальном университете по воспитанию культурной личности лицеиста. подчеркнуто особое внимание педагогической науки воспитанию культурной личности через ее влияние на социальную структуру, динамику и мотивацию социального поведения людей.

Одним из условий эффективного воспитания культурной личности выступает организация культурных практик, которые являются интегративными по содержанию и направлены на целостное развитие личности. Культурная практика меняет действительность, в том числе и самого человека, и само общество. Культурная практика позволяет человеку социализироваться, то есть накопить необходимый социальный опыт. Проанализировано использование культурных практик с целью воспитания культурной личности лицеиста в лицее при Донецком национальном университете, который опережал массовую практику обучения и воспитания старшеклассников в 90-х годах XX века. Через культурные практики формировалась толерантная, самоактуализующаяся, самодостаточная личность с чувством собственного достоинства, высоким уровнем моральной стойкости.

Проанализированы клубные формы воспитания культурной личности старшеклассника: клуб «Интеллекент», международный клуб «Синяя птица», евроклуб «Полиглот».

Клуб «Интеллекент» был местом встречи лицеистов с выдающимися людьми современности – героями Украины – известными учеными, врачами, представителями сферы бизнеса, искусства, спортсменами. Клуб «Синяя птица» объединял творческую молодежь лицея, которая писала стихи, прозу, ставила спектакли, проводила выставки собственных рисунков. Евроклуб «Полиглот» предоставлял возможность лицеистам изучать 20 языков, проводил областной Турнир полиглотов, выпускал интернет-газету «Полиглот», организовывал участие лицеистов в международном проекте «Наука – Искусство – Образование».

Ключевые слова: культурные практики, культурная личность, лицейст, воспитание культурной личности лицейста, клубы как формы культурной практики, лицей при Донецком национальном университете.

EDUCATION OF CULTURAL PERSONALITY OF THE PERSON

V. M. Alfimov

The article reveals the experience of the lyceum at Donetsk National University on the upbringing of the student's cultural personality. Special attention of pedagogical science to education of cultural personality through its impact on the social structure, dynamics and motivation of social behaviour of people is emphasized.

One of the conditions for the effective upbringing of a cultural personality is organization of cultural practices that are integrative in content and are aimed at the holistic development of the individual. Cultural practice changes reality, including the person and the society. Cultural practice allows a person to socialize, that is, to accumulate the necessary social experience. The use of cultural practices in order to educate the cultural personality of the lyceum student at the Lyceum at Donetsk National University, which was ahead of the mass practice of teaching and educating high school students in the 90s of the twentieth century, are analysed. Cultural practices form a tolerant, self-actualizing, self-sufficient personality with self-esteem, a high level of moral stamina.

The club forms of education of the high school student's personality are analysed: the club "Intellectual", the international club "Blue Bird", the Euroclub "Polyglot".

The club "Intellectual" was the meeting place of the lyceum students with outstanding people of our time – the heroes of Ukraine – famous scientists, doctors, representatives of business, art, sportsmen. The Blue Bird Club united the creative youth of the lyceum, who wrote poems, prose, staged performances, held exhibitions of their own drawings and paintings. The Polyglot Euroclub provided an opportunity for lyceum students to study 20 languages, conducted a regional polyglot tournament, published the Polyglot internet newspaper, and organized participation of lyceum students in the science-art-education international project.

Keywords: *Cultural practices, cultural personality, lyceum student, education of the cultural personality of a lyceum student, clubs as a form of cultural practice, lyceum at Donetsk National University.*

Алфімов Валентин Миколайович – професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: alfimov_val@meta.ua

Alfimov Valentyn Mykolaiovych – Professor of the Department of Pedagogy of the Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: alfimov_val@meta.ua